

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav informačních studií a knihovnictví

Bakalářská práce

Lenka Peroutková

Retrospektivní bibliografie v českých zemích v předmoderní době a v 19. století

Retrospective bibliography in the Czech Lands
in the pre-modern period and in the 19th century

Praha 2018

Vedoucí práce: Mgr. Jindřich Marek, Ph.D

Poděkování

Chtěla bych poděkovat Mgr. Jindřichu Markovi, Ph.D., vedoucímu bakalářské práce, za cenné rady a připomínky. Dále bych ráda poděkovala Knihovně společenských věd Tomáše Garrigua Masaryka v Jinonicích za poskytnutí studijních materiálů k bakalářské práci.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a řádně jsem citovala všechny použité prameny a literaturu.

V Praze, dne 19. 12. 2018

.....

Lenka Peroutková

Abstrakt

Cílem bakalářské práce bude zmapovat vývoj retrospektivní bibliografie v českých zemích v předmoderní době a v 19. století. Shrne poznatky o vybraných bibliografiích, zejména Koniášově *Klíči* a Jungmannově *Historii literatury české*. Bude se věnovat obsahové a formální stránce bibliografie. V práci také rozeberu přístup k zahraničním bibliografiím.

Abstract

The aim of this bachelor thesis was to describe the development of retrospective bibliography in the Czech lands in pre-modern period and in the 19th century. It summarizes pieces of knowledge about selected bibliographies, mainly about *Klíč* by Antonín Koniáš and *Historie literatury české* by Josef Jungmann. It will deal with content and form of bibliography. In this bachelor thesis I will also analyze the attitude to foreign bibliographies.

Klíčová slova

bibliografie, bibliografický popis, bibliografický soupis, knihovna, retrospektivní bibliografie, zahraniční bibliografie, záznam

Keywords

bibliography, bibliographic description, bibliographic catalogue, library, retrospective bibliography, foreign bibliography, record

Obsah

1	Úvod	1
2	Retrospektivní bibliografie	2
3	Předmoderní doba.....	5
3.1	Bibliografie Václava Šturma	5
3.2	Autobibliografie Jana Amose Komenského	7
3.3	Bibliografický pramen Bohuslava Balbína.....	9
4	Koniáš a jeho Klíč	12
4.1	Život	13
4.2	Koniášův Klíč	14
4.3	Koniášův Index.....	16
5	Josef Jungmann	19
5.1	Život	20
5.2	Historie literatury české (1825).....	21
5.3	Historie literatury české (1851).....	24
6	Knihopis	28
6.1	Konkordance Koniášových Klíčů, Indexu, Jungmanna a Knihopisu	30
7	Porovnání zahraničních záznamů bibliografie	36
7.1	Rusko.....	36
7.2	Německo.....	37
7.3	Francie.....	38
7.4	Srovnání záznamů bibliografie.....	39
8	Závěr.....	41

Použitá literatura

Seznam příloh (obrázky + tabulka)

Seznam zkratek

BCBT = Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků

UMPRUM = Uměleckoprůmyslové muzeum

1 Úvod

Cílem mé bakalářské práce bude zmapovat retrospektivní bibliografii v českých zemích v předmoderní době a v 19. století. K tomuto účelu využiji zejména bibliografické popisy a soupisy zvolených děl.

První kapitola se zabývá vymezením pojmu retrospektivní bibliografie, jejím vznikem a hlavními historickými mezníky této disciplíny. K počátkům českého písemnictví řadím období Velkomoravské říše a dobu husitskou.

Druhá kapitola pojednává o bibliografiích v době předmoderní. Věnována je Václavu Šturmovi, který svými polemikami vystupoval proti Jednotě bratrské, dále pak Janu Amosi Komenskému, biskupovi Jednoty bratrské, který se později musel uchýlit do exilu, a nakonec jezuitovi Bohuslavu Balbínovi, zejména kvůli jeho kladnému vztahu k české literatuře.

Ve třetí kapitole je podrobně analyzováno dílo *Klíč kacířské bludy k rozeznávání otvírající, k vykořenění zamykající* Antonína Koniáše. Stal se Balbínovým protikladem, jeho bibliografie byla určena k vyhledávání možných nežádoucích spisů.

Období 19. století, především dobu národního obrození, rozebírám ve čtvrté kapitole. Spis Josefa Jungmanna *Historie literatury české* bude nejprve porovnán s Dobrovského dílem *Geschichte der böhmischen Literatur*, následně s *Létopisem* Josefa Václava Austina Michla.

Pátá kapitola se zabývá *Knihopisem českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*, který v současné době funguje ve formě internetové databáze. Na vybraných záznamech znázorním rozličný způsob zpracovávání, bibliografických údajů, porovnány mezi sebou budou oba díly Koniášova *Klíče*, jeho posmrtně vydaný *Index*, Jungmannova *Historie* a *Knihopis* samotný.

Závěrečná šestá kapitola bude věnována sběru bibliografických dat v zahraničí. Popíšu historický vývoj francouzské, německé a ruské retrospektivní bibliografie a uvedu příklady zahraničních bibliografických spisů a katalogů.

2 Retrospektivní bibliografie

Pojem bibliografie pochází z řečtiny, doslovně znamená „psaní knih“. Ve 12. století byla chápána jako způsob sestavování a zapisování záznamů o knihách. Teprve v 17. století se stala metodou evidence knih. Voit (2008, s. 747-751) připomíná, že první bibliografické uspořádání sestavil Kalimachos z Kyrény, tehdejší ředitel Alexandrijské knihovny. Vznikl katalog sbírek nazvaný *Pinakes*, který obsahoval přibližně 120 papyrových svitků. Autoři zde byli rozděleni do tříd a řazení abecedně spolu s bibliografickými údaji a seznamy svých děl. V pozdějších dobách se na rozvoji retrospektivní bibliografie podílel také knihtisk, ačkoliv její vývoj probíhal dávno před jeho vynalezením.

Retrospektivní bibliografii definuje Voit (2008, s. 747) jako: „*specifický druh bibliografie (řec. biblion = kniha, grafō = píši) čili nauky o způsobech popisování rukopisných, tištěných, případně jinak rozšiřovaných děl a způsobech sestavování jejich soupisů. Specifičnost spočívá v tom, že je zpracovávána dodatečně (lat. retro = zpět, specere = hledět), a to jak z děl fyzicky dochovaných, tak i s ohledem na bohaté spektrum většinou skrytých sekundárních pramenů.*“

Jedná se tedy o bibliografii zpracovávanou zpětně. Voit (2008, s. 748) zdůrazňuje, že u tohoto druhu bibliografických projektů je velmi důležité stanovit časovou hranici, ze které bibliografie vychází. Horní hranice není vymezena normou, avšak lze za ni považovat 19. století a počátek 20. století, neboť rozhraní starých a moderních tisků je značně proměnlivé.

Více se o vývoji národních bibliografií zmiňuje Voit (2008, s. 748) v Encyklopedii knihy pod heslem „Retrospektivní bibliografie“: „*Vycházely z jazykového a územního principu a byly zakládány vesměs v 19. a na počátku 20. století (Německo 1812, Rusko 1813, Čechy 1825, Francie 1827, Polsko 1870, Bulharsko 1872, Dánsko 1877, Finsko 1878, Maďarsko 1879, Belgie 1880, Amerika Severní 1903, Rumunsko 1903, Rakousko 1913, Itálie 1922, Anglie 1926 a Švédsko 1927).*“

Hovoříme-li o retrospektivní bibliografii, je třeba vymezit definici popisu a soupisu knihy. Dle Kábrta (1961, s. 13) by měl popis vystihnout vnější a vnitřní znaky literárního díla (tyto obecné znaky čerpá bibliograf z údajů v knize, přímo z vydání). Soupis je tedy

jakousi realizací autorovy ideje, shrnuje, třídí a uspořádává popisované spisy. Obě tyto složky a také zhodnocení zahrnuje bibliografická analýza, přihlíží se k prostředí a okolnostem vzniku práce.

Počátky českého písemnictví lze datovat do doby Velkomoravské říše (833 – 906). V tomto období se objevují první rukopisy, vznikaly zárodky staroslověnské písemné kultury. Tímto historickým mezníkem byl určen další vývoj bibliografií na našem území. Jejich podobu ovlivňoval nespočet faktorů, například úroveň knižní vzdělanosti. (Kábrt 1961, s. 23)

Kábrt (1961, s. 72) ve své publikaci uvádí, že v období husitství, jakož i v celém 15. století, je uvádění literárních záznamů již běžnou praxí. V rámci bibliografického popisu se objevují tzv. incipitové názvy čili počáteční slova tištěné knihy (užívané u všech textů).

Voit (2008, s. 406) připomíná, že výrazy „Hic incipit“, „Incipiunt“ nebo „Zde se počíná“ uvozovaly většinou text jako celek, někdy však i dílčí pasáže. Incipit obsahoval název díla, případně jméno autora, editora či komentátora knihy. Opakem incipitu je explicit, označující konec knihy.

Z těchto incipitů se časem vyvinuly vizuálně zdůrazněné nadpisy kapitol. Ještě na počátku 16. století se na našem území i v zahraničí objevovaly knihy bez titulního listu, jejich název nahrazovala úvodní slova (např. *Kniha nábožná, jenž slove Barlaam... počíná se takto*). (Plzeň 1504)

Největšího rozkvětu dosáhla bibliografie v 16. století, tento vzestup pokračoval až do tzv. doby temna, Z této historické etapy se dochovaly bibliografické zmínky v historických kalendářích, samostatných katalogích či inventářích knihoven, z nich můžeme jmenovat Katalog koleje Všech svatých, pocházející z roku 1603.

Za zakladatele novodobé retrospektivní bibliografie bohemik vzniklých do roku 1526 považuje Voit (2008, s. 748) Josefa Dobrovského (1753-1820) a jeho přepracovaný spis *Geschichte der böhmischen Sprache und ältern Literatur* (Praha 1818). Dobrovského pojetí literární historie následně převzal jazykovědec, literární historik a překladatel Josef Jungmann (1773-1847) a jeho spolupracovníci. Díky této skupině vznikl spis *Historie literatury české. Aneb Soustavný přehled spisů českých s krátkou historií národu, osvícení*

a jazyka (Praha 1825), první české souhrnné bibliografické dílo členící písemnictví sledovaného období (9. – 19. století) do sedmi period.

3 Předmoderní doba

Kapitola o předmoderní době je rozdělena do tří podkapitol. První podkapitola pojednává o bibliografii jezuity Václava Šturma. Druhá podkapitola směřuje k bibliografii pobělohorských exulantů, zejména k autobiografii Jana Amose Komenského. Třetí podkapitola je věnována práci Bohuslava Balbína. Balbínova *Bohemia docta* bude popsána jako příklad bibliografie v díle domácích historiografů.

Moderní doba je datována od roku 1800. Do doby předmoderní řadíme všechny české i zahraniční záznamy o knihách, které vyšly před tímto rokem. Již bylo řečeno, že bibliografie často vznikaly jako vedlejší produkt literární činnosti (např. v dílech Jana Amose Komenského).

3.1 Bibliografie Václava Šturma

V 16. století, zvláště pak na jeho konci, se objevovaly bibliografie náboženské literatury, vyskytovaly se v nábožensko-polemických spisech. Bibliografické zmínky jsou patrné v dílech Václava Šturma a Jana Štelcara.

Václav Šturm (1533-1601), pocházející z Horšova Týna (dnes obec Horšovský Týn), byl vzdělaným jezuitou. Jak uvádí Kábrt (1961, s. 112), studoval pět let v Římě a získal doktorát z filozofie. Po návratu do Čech napsal řadu polemických spisů namířených proti Jednotě bratrské a jejímu učení. Ve spisech je obsaženo bohatství literárních zpráv a bibliografických dat.

Šturmovými nejvýznamnějšími pracemi jsou *Srovnání víry a učení Bratří starších a Krátké ozvání proti Kratičkému ohlášení Jednoty Valdenské*. Obě tato díla jsou důležitá z hlediska bibliografických údajů a jejich zpracování. Vedlejší jsou pak použité marginálie¹ a bibliografické odkazy, které Šturm využíval.

Bibliografické údaje Šturm uváděl dvojím způsobem: jednak uvnitř vlastního textu, jednak užitím tištěných marginálií. Voit (2008, s. 564) podotýká, že marginálie můžeme chápat jako komentáře vsazené menším písmem na vnější, někdy i vnitřní okraje stran.

¹ Poznámky na okrajích textu

Existovaly marginálie tištěné a rukopisné, sloužily k lepšímu vnímání myšlenkově komplikovaných textů (jako příklad lze uvést *Bibli* nebo náboženský traktát).

Kábrt (1961, s. 114) však upozorňuje, že v pracích Václava Šturma je možné nalézt bibliografické odkazy, které měly v margináliích poněkud jiný charakter: odkazovaly k současně vykládanému textu (přinášely nové poznatky nebo doplňovaly již uvedené údaje).

Šturmovo dílo *Krátké ozvání Doktora Václava Šturma* zastínilo po bibliografické stránce jeho prvotinu *Srovnání víry*, která obsahovala stručný bibliografický popis, nejednotný v uváděných prvcích i jejich pořadí. Úmyslné a důkladné zpracování bibliografických záznamů se objevilo až v dalším Šturmově díle, *Krátkém ozvání*. Zde je potřeba zmínit samostatný doplněk nazvaný *Index a poznamenání všech knih a spisů*.

Bibliografické záznamy byly do tohoto *Indexu*, jak tvrdí Kábrt (1961, s. 115), vybírány s nesmírnou pečlivostí. Ačkoliv se jedná o doplněk neúplný, zahrnuje celkem třicet sedm záznamů týkajících se Jednoty bratrské a jích citovaných děl.

Bibliografický popis je ve zmíněném *Indexu* velmi podrobný, zahrnoval opis titulního listu, opis kolofonu a údaje o rozsahu a formátu. Pokud titulní list chyběl, podával se popis prvního listu, např. u záznamu *Sítě víry* od Chelčického. Druhou část tvořil kolofon, formální závěr knihy a obsahový protějšek titulního listu. Zmiňované údaje o rozsahu a formátu bylo možné nalézt na konci bibliografického záznamu. Rozsah byl uváděn dvěma prvky: počtem listů knižní složky a její poslední literou.

Bibliografický soupis je rozčleněn do tří skupin. První obsahovala dvacet tři bratrských tisků, stala se jádrem *Indexu*, neměla samostatný podnázev. Oproti tomu druhá skupina, *Spisové jiných osob i jednot, o kterých Bratři činí zmínku* (přehled literární činnosti Petra Chelčického a další spisy, většinou polemického charakteru) zahrnovala pouhých osm záznamů. Ve třetí skupině se pak vyskytovalo šest záznamů o knihách psaných latinsky. (Kábrt, 1961, s. 118)

Třídění vycházelo z jazykového hlediska (dělení na tisky české a latinské), s potřebou odlišit spisy bratrské od literatury, kterou často citovali. Pořadatelem soupisu se stal letopočet tisku, řazení záznamů bylo tudíž chronologické podle data vydání. Šturm

čerpal bibliografická data přímo z popisovaných jednotek, uplatňoval autopsii s vědomím jejího velkého významu pro oblast bibliografické práce, což se následně projevilo ve vývoji retrospektivní bibliografie. V pozdějších letech byla díky pracím Václava Šturma více využívána autopsie, popis i soupis se dále zdokonalovaly, marginálie se začaly objevovat pod psaným textem, nikoli po jeho stranách. (Kábrt, 1961, s. 119)

3.2 Autobibliografie Jana Amose Komenského

Jan Amos Komenský (1592-1670), učenec, pedagog a biskup Jednoty bratrské, se rovněž zasloužil o rozvoj bibliografie na našem území. Žil v době vlády Habsburků.

V zahraničí vznikaly v 17. století nové souhrnné národní a speciální bibliografie. Došlo také k otevření prvních veřejných knihoven (1602 - Bodleyana v Oxfordě, 1609 - Ambrosiana v Milaně, 1645 - Mazarinova knihovna v Paříži).

Kultura v českých zemích byla ovlivněna probíhající třicetiletou válkou (1618–1648), kdy byla zničena či uloupena část kulturního dědictví českého národa. V tomto období žil a působil Jan Amos Komenský, pobělohorský exulant. Mezi jeho nejvýznamnější díla patří např. *Labyrint světa a ráj srdce*.

Kábrt (1964, s. 49) ve své publikaci uvádí, že Komenský se o pokrok v oblasti bibliografie zasloužil ze dvou důvodů. Sestavil obsáhlou tištěnou bibliografii věnovanou vlastním spisům. Druhým důvodem byly autorovy komentáře a názory týkající se bibliografie, ty lze nalézt například v korespondenci a spisech, které provázely jeho návrhy na školské reformy.

Během druhého požáru knihovny v Lešně (1656) bylo mnoho autorových spisů zcela zničeno. Pokladem pro vznik autorovy autobibliografie se tudíž stala jeho vlastní paměť, ačkoliv Komenského autobibliografii nelze považovat za úplný seznam všech vydání, neboť si starší data nepamatuje přesně. I přesto je tato autobibliografie považována za významný pramen, zahrnovala totiž nejen tištěné spisy, ale i rukopisné práce (v současnosti spíše neznámé), předkládala i stručné vystižení obsahu díla.

Komenského autobibliografie byla rozdělena do dvou částí, první byla věnována českým spisům, druhá latinským. Českou část uspořádal autor chronologicky, podle doby vzniku díla, záznamy čísloval římsky. Soupis zahrnoval krom tištěných publikací i rukopisná díla. V bibliografii je uvedeno osmdesát samostatných titulů literárních prací, z toho dvacet českých. (Kábrt 1964, s. 50)

Z hlediska bibliografického popisu spisy rovněž dělíme na české a latinské. U českých spisů byl popis neúplný a nepravidelný, uváděn byl pouze název spisu, rok a místo vydání. Byly také vysvětleny příčiny a okolnosti vzniku díla, u některých děl byl doplněn obsah.

Kábrt (1964, s. 50) připomíná, že latinská část byla obsáhlejší a spisy v ní se dělily do čtyř skupin (didaktické, filozofické, historické a polemické). Tyto záznamy byly řazeny chronologicky a každá skupina měla vlastní číslování.

U spisů latinských vynechal autor údaje o vzniku a obsahu díla. Bibliografická data byla uváděna podrobněji (formát a nakladatel), záznam byl tedy v latinské části výraznější a přesnější, jak můžeme vidět na uvedeném příkladu:

„I. Fysika dle světla Božího opravená, Vytištěna v Lipsku, u Grosianů v 8° roku 1634

a 1645 v Amsterodamě u Jansoniův ve 12°, a brzy potom v Paříži.“ (Kábrt, 1964, s. 51)

Komenského autobibliografie byla přínosem pro díla budoucích bibliografů, stejně jako jeho zamýšlení se nad pansofistickým návrhem, z něhož zasloužila největší pozornost pandogmatie².

Jednou z klíčových otázek autorovy vědecké práce byla otázka vhodného systému orientace v doposud vyšlé literatuře, jejím zpracování a zhodnocení. Jednalo se o bibliografickou otázku, která se vyskytuje v pansofických návrzích Komenského.

Kábrt (1964, s. 58-59) uvádí, že bibliografie měla za úkol knihy vybírat, třídit a hodnotit účelně. Bibliografické záznamy měly být zpracovány z různých hledisek a témat a zpřístupněny dle jednotlivých předmětů.

² Výběr názorů různých spisovatelů o všech základních vědeckých otázkách lidského poznání

3.3 Bibliografický pramen Bohuslava Balbína

Období baroka trvalo od poloviny šestnáctého do poloviny osmnáctého století. Bylo velmi úzce spojováno s náboženskou protireformací a zrodem politického absolutismu. Tento kulturní směr se vyznačoval monumentálností a zdobností. Vznikl v Itálii, odkud se postupně rozšířil do celé Evropy. (Kučera a Rak, 1983, s. 19)

Kábrt (1964, s. 60) ve své publikaci zmiňuje, že v první polovině 17. století existovaly propastné rozdíly mezi bibliografií domácí a zahraniční. Bibliografii se jako nepříteli oceňované vědní disciplíně v té době věnovalo jen málo osob, pocházely zejména z řad kněží.

Podkapitola se zabývá životem a dílem člena jezuitského řádu, Bohuslava Balbína, kterého si připomínáme především kvůli jeho bibliografickému spisu *Miscellanea historica Regni Bohemiae*.

Tovaryšstvo Ježíšovo, náboženský řád se silnou, historicky podloženou, duchovní tradicí v českých zemích, nechvalně proslul (zejména díky Antonínu Koniášovi) zabavováním a ničením nevyhovujících literárních textů. Je zde na místě zdůraznit vysokou úroveň jezuitského školství společně se skvěle organizovanou vědeckou činností. (Kučera a Rak, 1983, s. 76)

Bohuslav Balbín, narozen 3. prosince 1621 v Hradci Králové, po studiích v různých řádových kolejích a absolutoriu vysokoškolského teologického studia získal titul mistr svobodných umění. Po vysvěcení se stal aktivním a velice oddaným příslušníkem jezuitského řádu. (Kábrt 1964, s. 61)

Balbín si nesmírně vážil historie své země a jejího kulturního dědictví. Svůj obdiv k rodnému národu vyjádřil v díle *Epitome Historica rerum Bohemicarum*, své první obsáhlejší práci. Tento historický spis těžil z materiálových výpisů a studií v mnoha kulturních institucích a zobrazoval autorův nepředpojatý postoj k české minulosti. Výrazněji bylo jeho smýšlení znát v *Obraně jazyka slovanského, zvláště pak českého*. Jeho největším dílem se ovšem stala již zmíněná *Miscellanea historica Regni Bohemiae* (dále jen *Miscellanea*).

Miscellanea zůstala torzem, stejně jako další polyhistorické práce. Zmíním zde například Konrada Gesnera a jeho *Bibliotheca universalis*. Ač byl koncept obou autorů podobný, Kábrt (1964, s. 63) ve své publikaci poukazuje na několik podstatných rozdílů. Gesnerova práce měla menší rozsah, pouhé čtyři svazky, zatímco Balbín plánoval sepsání třiceti knih (dochovalo se jich pouze deset, pro naše účely nejdůležitější je spis devátý, *Bohemia docta*).

Z bibliografického hlediska *Miscellanea* encyklopedicky shrnovala materiál vztahující se k českému národu a vlasti, zatímco *Bibliotheca* byla věnována záznamům o vědecké literatuře. Ačkoliv Balbín čerpal z mnoha knihovních spisů, byl jeho nashromážděný materiál neúplný, přesto předložil mnoho dokladů o českém kulturním a literárním dědictví, dochovaném do současnosti.

Autor spis *Bohemia docta* rozdělil do tří částí, první se zabývala dějinami univerzity a školství, druhá životopisy a bibliografiemi význačných českých učenců a spisovatelů. Poslední byla zaměřena na knihovny, české rukopisy a vzácné knihy, které se v nich nalézaly. Dílo vyšlo o sto let později díky snahám editorů a knihovědců K. Rafaela Ungara a R. P. Candida ve dvou současných vydáních. (Kábrt, 1964, s. 66)

Z hlediska bibliografického popisu se autor snažil o podrobnost, což nebylo vzhledem k rozsahu díla možné. Uvedl základní biografická a bibliografická data (především uvedení autora a titulu), doplněn je údaj o jazyce či rok vydání) a připojil k nim komentář. Ve většině případů chybí údaje o místě vydání a rovněž nakladatelské údaje (vydavatel či formát). Ty jsou obvykle řazeny na konec výkladu. (Kábrt, 1964, s. 65)

Bibliografický soupis nemohl být u tohoto díla prováděn soustavně, vzhledem k jeho rozsahu. Jednalo se spíše o soupis naukové, umělecké a duchovní literatury. Druhá část spisu obsahovala více než sedm set jmen světských a duchovních autorů domácích i zahraničních (spjatých s Čechami), zahrnovala spisy katolické i kacířské. Autor do díla zařadil rukopisy, tištěné knihy a také nejstarší a v té době i současnou literaturu. Spisovatelé byly do oddílů řazeni abecedně dle křestních jmen, výjimku tvořily doplňkové oddíly a anonymní spisy, které byly spolu s díly větších kolektivů uváděny s ostatními pod prvním slovem názvu. (Kábrt, 1964, s. 66-67)

Druhá část spisu je z hlediska bibliografie přínosnější. Objevovaly se v ní nejen základy dějin české literatury, pojednávala rovněž o starší domácí bibliografii. Je však nutné připomenout, jak podotýká Kábrt (1964, s. 71), že spis *Bohemia docta* byl oceněn až o mnoho let později jako významná bibliografická památka doby pobělohorské.

Hovoříme-li o Bohuslavu Balbínovi, nelze nezmínit dalšího člena jezuitského řádu, Antonína Koniáše, který k českému literárnímu dědictví zaujal zcela opačný postoj. Ačkoliv Balbín zemřel tři roky před narozením Koniáše, zapsal se do dějin literatury svým literárněhistorickým dílem, kterým polyhistorická a nedokončená *Miscellanea*, a zvláště pak její devátý svazek *Bohemia docta*, bezpochyby byla.

4 Koniáš a jeho Klíč

Na počátku 18. století dochází k završení barokního stylu, v němž vznikaly nové stavby, kostely a kláštery, ale také jiná architektonická díla (např. chrám sv. Mikuláše v Praze na Malé Straně nebo výstavba pražského Klementina). Dokončena byla rovněž sochařská výzdoba Karlova mostu.

Literatura byla spjata s protireformačními snahami. Vznikaly překlady a parafráze katolických autorů. Český jazyk sloužil pouze jako nezbytný sdělovací prostředek. V polovině století bylo dosaženo stabilizace v ohledu hospodářském i kulturním. Důsledkem byl vznik nákladných zámeckých knihoven. Můžeme jmenovat např. knihovny hraběte Fr. Ant. Šporka v Praze, Lysé a Kuksu. V poslední jmenované knihovně se nacházelo na 30 000 svazků. Mimo ně stojí za zmínku knihovna lobkovická, nostická a sbírka hrabat Kinských.

Valentová (2013, s. 15) podotýká, že v době Koniášova působení probíhala na našem území tzv. rekatolizace. Ačkoli byla vyvolána zahraničními podněty, pro stát byla rovněž výhodná, v té době se pokoušel ještě více upevnit moc nad katolickou církví. Cílovou skupinou státu i církve se v první polovině 18. století stalo venkovské obyvatelstvo.

Valentová (2013, s. 19) rovněž zmiňuje, že císařské reskripty z roku 1717 a z prosince 1725 podávaly svědectví o zásazích státní moci proti nekatolíkům, zejména o jejich pronásledování, opatřeních proti importu evangelických knih a jejich držitelům a také o trestech pro největší kacíře, mezi něž patřili: navrátilci (emisaři), nekatoličtí kazatelé (tzv. predikanti), dále kolportéři nekatolických knih i ti, kdo je ukrývali. Tyto reskripty byly v Čechách publikovány formou patentů o stíhání emisarů, kteří kacířské knihy do země přinášeli, a postupu proti nekatolíkům a zejména těm, kteří k „nekatolicismu“ sváděli. Patenty proti importu nekatolických knih byly od roku 1721 až do roku 1741 každoročně obnovovány, s výjimkou několika časových mezer.

Jak již bylo řečeno, prostředkem proti šíření kacířské literatury se staly indexy zakázaných knih, dále pak císařské a arcibiskupské dekrety. Takzvané Libri prohibiti neboli zakázané knihy je souhrnné označení pro literaturu, která vznikala a byla šířena i

přes zákaz církve a státní moci. Voit (2008, s. 529) připomíná, že tyto zákazy se opíraly o křesťanskou věrouku a mravouku. Jedním z kritérií byla ideová nezávadnost zkoumaného textu. Jelikož existovaly psané a tištěné seznamy, bylo vyhledávání potenciálních kacířských knih mnohem snazší.

Výchozí pomůckou pro potlačování těchto knih byl přetisk *Tridentského indexu*, jehož nové vydání vyšlo roku 1726. Tři roky poté vzniklo první vydání Koniášova *Klíče*. (Kábrt, 1964, s. 102)

4.1 Život

V 17. století, zejména v posledních desetiletích, odešlo na věčnost mnoho literárně činných osob. Jednalo se např. o kněze Tomáše Pešinu, Bohuslava Balbína či historiografa Jiřího Kruegera. Na jejich místo nastoupili vydavatelé zahraniční literatury, Kristián Pešek a Václav Klejch, a také již zmíněný hrabě František Antonín Špork. Zároveň je nutné zmínit Antonína Koniáše, jehož působení a dílo zanechalo v historii české literatury negativní odkaz.

Antonín Koniáš se narodil 13. února 1691, do jezuitského řádu vstoupil v roce 1708. Mezi lety 1716 a 1720 studoval teologii v Praze, po ukončení studia působil jako řadový učitel v Kutné Hoře či Hradci Králové a také započal svou misionářskou činnost v mnoha městech, a to až do roku 1759. V roce 1727 začal svou literární činnost. Jeho kazatelská a misionářská činnost trvala téměř čtyřicet let. Zemřel 27. října 1760 v pražském Klementinu. (Cesnaková-Michalcová, 1959, s. 63-64)

Cesnaková-Michalcová (1959, s. 63-104) uvádí, že jako diecézní misionář konfiskoval Koniáš knihy z knihkupeckých skladů i soukromých knihoven, dále zabavoval literaturu prostým občanům. Jeho protireformační činnost se nesetkávala s přílišným pochopením. Je známo, že zabavené knihy nahrazoval vlastními spisy. Rovněž zmiňuje, že paradoxně byl Antonín Koniáš velice plodný autor, ale proslavily ho právě jeho spisy namířené proti „kacířům“.

Valentová (2013, s. 18) podotýká, že jezuitští misionáři v Čechách se krom školské výuky zaměřovali na učení „jediné pravé“ víry. Na tuto „samospasitelnou“ víru se

všemožně snažili obrátit nekatolíky, většinou tak, že se snažili zabránit evangelickým misionářům a distributorům nekatolických knih ve styku s obyvateli českých zemí. Dále uvádí, že potřeba „vykořenění kacířského býlí“ učinila z Koniáše proslulého konfiskátora a paliče knih, ale také jednoho z prvních znalců a bibliografů starší české literatury a ovšem i tvůrce náboženské literatury.

4.2 Koniášův Klíč

V českých indexech nalézáme převážně knihy týkající se náboženství, zahrnovaly díla česká i zahraniční, datovaná od 13. století, nechyběla doba husitství, reformace a humanismus. Cesnaková-Michalcová (1959, s. 73) podotýká, že zastoupení zde byli také čeští emigranti a slovenské spisy, dále spisy teologické, historické, rovněž lékařské, ale i zábavná literatura.

Roku 1729 vychází poprvé *Clavis haeresim claudens et aperiens (Klíč kacířské bludy k rozeznání otvírající)*. Znovu vyšel v roce 1749, v pozměněné a rozšířené podobě. Dle Cesnakové-Michalcové (1959, s. 72) se Koniáš při jeho tvorbě inspiroval Štelcarovým seznamem a cizími indexy. Všechna potvrzená vydání vyšla anonymně v Praze u K. Hraby.

Koniášovo stěžejní dílo lze zkoumat různými způsoby. Můžeme srovnávat rozšíření jednotlivých vydání mezi bibliografickými záznamy, popisnou a také soupisnou stránku *Klíče*, čímž získáme ucelený přehled o tomto spisu.

Kábrt (1964, s. 106-107) připomíná, že bibliografické záznamy jednotlivých spisů se lišily, každý byl zpracován jiným způsobem. V Koniášových dílech nalezneme kolektivní záznamy, kdy bylo např. více spisů uvedeno pod jedním názvem, chyb se dopouštěl i při přepisu jmen autorů. Spisy nebyly často řazeny abecedně ani chronologicky. Autor čerpal u záznamů z titulních listů, zpočátku nevyužíval autopsie, mnohdy připojoval i nadbytečné informace o autorovi (např. o jeho stavu či hodnosti)

Antonín Koniáš nepředkládal lidem přesný popis. Titulní listy opisoval zkráceně, záznamy byly nedostatečné, často plné omylů. Je však nutné podotknout, že je uspořádal dle formátu a obsahovaly česká a cizojazyčná (latinská, německá a francouzská) díla. Po jednotlivých oddílech následovaly mezery pro případné dopsání, neboť autor spis nepovažoval za dokončený ani v původním, ani v následujících vydáních.

Ve způsobu zpracování Koniášových bibliografických záznamů je znát vývoj, což je patrné především v dalších vydáních jeho spisu. Cesnaková-Michalcová (1959, s. 77-81) podotýká, že základem byly údaje o autorovi a názvu. Více než polovina záznamů obsahovala alespoň jeden vydavatelský údaj (např. místo vydání). Bibliografický popis mnohde uváděl titul knihy s přidanou poznámkou o možné opravě. Knihy, které mohly být opraveny, doplňovala poznámka Cor a spisy, které byly určeny ke zničení, označovala hvězdička.

Klíč obsahoval české spisy, bohemika mezi latinskými spisy, rukopisy, autory slovenské, české působící na Slovensku a slovenské působící v Čechách, v neposlední řadě zde byl řešen i původ cizojazyčných spisů, které byly čtené u nás. (Cesnaková-Michalcová, 1959, s. 89-92)

V latinských spisech se vyskytovaly záznamy českých autorů píšících latinsky. Koniáš se dále zaměřoval na slovenské autory působící ve své vlasti, v českých zemích nebo v exilu. Většinu těchto spisů hodlal zničit, likvidovány byly však pouze knihy, které se nacházely na českém území, ve výsledku tak bylo zničeno pouze malé množství slovenské písemné produkce. (Cesnaková-Michalcová, 1959, s. 89-92)

Cesnaková-Michalcová (1959, s. 89-92) připomíná, že Koniáš si rovněž všímal spisů zahraničních, čtených v českých zemích. Tyto knihy (německé, latinské, francouzské) byly dováženy z Německa, Holandska, Anglie a mnoha dalších zemí.

Popisná i soupisová stránka *Klíčů* je nesoustavná a nejednotná. Koniáš formát vnímal jako znak soupisu, přistupoval k němu poměrně složitým způsobem. Zjednodušení formátu nastalo až s vydáním *Indexu*, kde byl komplikovaný systém členění, rozepsaný dále, nahrazen jedinou abecední řadou. (Kábrt, 1964, s. 107-108)

Kábrt (1964, s. 107-108) ve své publikaci uvádí, že zaměříme-li se na jednotlivá vydání, najdeme několik společných prvků. Prvním z nich bylo zcela jistě využití členění podle formátu. Obě vydání nejprve rozdělovaly spisy podle křestních jmen autorů, abecedně, uvnitř tohoto seznamu je následně dělily dle formátu.

Zatímco první vydání *Klíče* zahrnovalo folia, kvarty, oktávy, dvanáctky a šestnáctky, druhé vydání redukovalo skupiny pouze na folia, kvarty a oktávy. Následně byly spisy děleny podle jazyků (český, latinský a německý), dále se dělily podle jmen autorů či prvních slov názvů.

U jednotlivých vydání se liší též počty záznamů a stran. Zatímco v prvním vydání *Klíče*, vypustíme-li předmluvu, zdůvodnění a metodické pokyny, nalezneme přibližně 1300 záznamů na 200 stranách, z toho zhruba 700 českých titulů, ve druhém vydání se objevovalo přibližně 1900 převážně cizojazyčných spisů na 420 stranách. Nacházíme zde řadu německých a latinských knih, které vyšly v českých zemích. (Kábrt, 1964, s. 104)

Cesnaková-Michalcová (1959, s. 94) připomíná, že v Koniášových indexech je uvedeno celkem 1780 děl a obsaženo 482 českých i zahraničních autorů.

Dalším postupně odstraňovaným prvkem v Koniášově *Klíči* byla duplikace a triplikace záznamů, kdy stejný spis byl zapsán pod různými pořadateli, na různých místech, což mohlo mít za důsledek přehlédnutí či záměnu. Základním znakem soupisu se stalo jméno autora nebo název spisu. (Kábrt 1964, s. 108)

Ačkoliv nedosáhla věhlasu *Klíčů* a *Indexu*, musíme připomenout i další díla Antonína Koniáše. Cesnaková-Michalcová (1959, s. 66-67) ve své publikaci zmiňuje například *Cytaru Nového zákona*, sbírku starších písní z roku 1727, kterou Koniáš nahrazoval staré nekatolické kancionály, přestože jeho podíl na tomto díle byl minimální. Autorství mu však nelze upřít u *Písně o vykořenění kacířských knih*, která zdůvodňovala Koniášovy činy a prezentovala jeho názory na nekatolické spisy, rovněž napsal dílo *Zlaté neomylné římsko-katolické pravdy dennice a Jedinou choť beránkovou*.

4.3 Koniášův Index

Index bohemicorum librorum prohibitorum et corrigendorum je, jak již bylo zmíněno, třetí vydání *Klíče*, které vyšlo anonymně, deset let po Koniášově smrti, v Praze u K. Hraby, díky pražskému arcibiskupovi Antonínu Petrovi Příchovskému. Zmínit je třeba také, že Koniášův *Klíč* posloužil jako základ pro vytvoření *Indexu*, ale Koniáš se na něm podílel jen minimálně.

Valentová (2013, s. 78) uvádí, že *Index* pozbyl platnosti vyhlášením tolerančního patentu (1781) a nařízením (1784), které biskupům přikazovalo vyhlašovat pouze státem vydané katalogy nepovolených knih. Církevní katalogy byly uznány, pokud církev obdržela královské povolení.

V *Indexu* se nacházely bibliografické záznamy českých děl, cizojazyčné spisy, přepsané s bohemismy a českou terminologií řadil autor spíše ke spisům českým. Bibliografický popis byl zjednodušen. Jména autorů byla uspořádána abecedně, nikoli dle formátu, po jménu autora následovaly další bibliografické údaje (titul knihy, rok tisku, formát).

Kábrt (1964, s. 113) uvádí, že bibliografický soupis *Indexu* se vyznačoval omezením rozsahu, oproti 420 stranám v druhém vydání *Klíče* se zde nacházelo pouhých 316 stran. *Index* obsahoval 3000 českých spisů a je třeba podotknout, že soupis v *Klíčích* nemohl být dále rozšířen, neboť nově přidané záznamy odkazovaly na knihy, které vyšly v letech 1749-1769, tedy v období mezi druhým vydáním *Klíče* a *Indexem*.

Je třeba si položit otázku, zda měly bibliografické záznamy v *Klíčích* a *Indexech* významnější hodnotu pro současné literární vědce. Museli bychom na ni odpovědět kladně, přestože se ve zmiňovaných spisech objevovalo několik zásadních nedostatků.

Vydání *Klíče* i *Index* jsou důležitým dokladem doby, v níž vznikly, poskytovaly svědectví o tehdejší smýšlení církve a zároveň byly jediným pojítkem s díly, která se z různých důvodů nedochovala, řadu z nich lze nalézt v *Příspěvcích ke Knihopisu*. Cesnáková-Michalcová (1959, s. 95) připomíná, že zvláště *Index* ukazoval hodnotu knih čtených v době protireformace.

Zmíněné spisy byly zpracovány nesoustavně, nejednotně a neúplně, jejich soupisová i popisná hodnota byla nízká, hodnověrnost pochybná. Přesto z nich vycházel nejen Josef Jungmann, ale také *Knihopis*.

Koniášovy bibliografické záznamy budou dále srovnány se záznamy Josefa Jungmanna, o němž pojednává čtvrtá kapitola, a s *Knihopisem*. Následující kapitola

analyzuje život a dílo Josefa Jungmanna v době národního obrození a jeho přínos pro českou literaturu.

5 Josef Jungmann

Na konci 18. století začínala v českých zemích první (obranná) fáze národního obrození. Ačkoliv bylo v té době zavedeno mnoho důležitých nařízení (např. reformy Josefa II. či zavedení povinné školní docházky), čeština stále nebyla uznána jako jeden z hlavních jazyků rakousko-uherské monarchie.

Mezi významné osobnosti tohoto období řadíme lingvistu Josefa Dobrovského, spisovatele a nakladatele Václava Matěje Krameria, básníka a překladatele Antonína Jaroslava Puchmajera či kněze, a především knihovníka Karla Rafaela Ungara.

Kábrt (1967, s. 15-16) uvádí, že v době protireformace byly knihovní fondy, v nichž se nacházelo mnoho vzácných českých tisků a rukopisů, uzavřeny, znovu se pro veřejnost zveřejnily v roce 1781, kdy se Karel Rafael Ungar stal ředitelem tehdy reorganizované Universitní knihovny. Ta byla založena v roce 1777, veřejnosti byla zpřístupněna v roce 1782.

Josef Dobrovský (1753-1829) je považován za zakladatele české a slovanské filologie, byl také významným textovým kritikem. Jako první se zajímal o historický aspekt české literární tvorby. Kábrt (1967, s. 72) připomíná, že mezi jeho literární počiny patří též časopis *Böhmische und mährische Literatur* a spis *Geschichte der böhmischen Sprache und ältern Literatur*.

Druhá (ofenzivní) fáze národního obrození trvala od počátku 19. století do 20. let 19. století. K významným představitelům tohoto období patří dramatik Josef Kajetán Tyl, jazykovědec a básník Václav Hanka, biolog a filozof Jan Evangelista Purkyně a v neposlední řadě lingvista Josef Jungmann, jemuž je celá kapitola věnována.

V roce 1818 vzniklo Národní muzeum, které se mohlo pyšnit rozsáhlou knihovnou, dalším příkladem knihoven může být knihovna Uměleckoprůmyslového muzea. Kábrt (1967, s. 15) zmiňuje, že významnou kulturní institucí se stala Královská česká Společnost nauk, neboť sdružovala vědce a badatele a byla ústředím nových myšlenkových proudů.

5.1 Život

Josef Jakub Jungmann se narodil 16. 7. 1773 v Hudlicích, pocházel z deseti sourozenců. Zelený (1873, s. 10-26) ve své publikaci uvádí, že Jungmann v jedenácti letech nastoupil do školy v Berouně, poté vystudoval gymnázium piaristické v Praze. V roce 1792 začal studovat na Univerzitě Karlově, v roce 1795 přerušil studium filozofie a studoval práva, která však nedokončil.

Zelený (1873, s. 30-40) rovněž zmiňuje, že Jungmann po studiích působil jako pedagog, vedl nejprve soukromé doučování, později se stal učitelem na gymnáziu v Litoměřicích (1799-1815), ještě téhož roku nastoupil na gymnázium staroměstské jako profesor humanitních předmětů, zde setrval až do roku 1834. Později byl jmenován prefektem akademického gymnázia, v roce 1839 se stal rektorem Univerzity Karlovy. Zemřel roku 1847 v Praze.

Jungmannův kulturní život velmi ovlivnilo setkání s Antonínem Jaroslavem Puchmajerem a básnickou společností a Josefem Dobrovským, jímž se později inspiroval. Jeho prvním literárním počinem byly básně *Oldřich a Božena* či *Elegie na smrt Stanislava Vydry*, do podvědomí českých literátů však vešel zejména svými překlady z francouzštiny, angličtiny a němčiny. Zelený (1873, s. 50-70) připomíná například *Ztracený ráj* od Johna Miltona (překlad z roku 1811) nebo povídku *Atala aneb láska dvou divochů na poušti* od Françoise Chateaubrianda (překlad z roku 1805).

Jungmannova vlastní tvorba je považována za nejvýznamnější, ačkoli se jí autor věnoval přerušovaně. Zelený (1873, s. 103-104) ve své publikaci uvádí, že si Jungmann od roku 1806 vedl bibliografický slovník českých spisovatelů, kterým byla později doplněna *Historie literatury české* (dále jen *Historie*), Jungmannovo stěžejní dílo. Mezi jeho další tvorbu patří *Slovník česko-německý* (pětisvazkový, poprvé vyšel v roce 1834) a *Slovesnost*, která byla koncipována jako slohová čítanka s odkazem na Vídeňské nařízení o vyučování češtiny z roku 1816.

Sak (2007, s. 186-187) upozorňuje, že Jungmann vyzdvihoval význam lexikální stránky jazyka, pro rozkvět a vývoj slovní zásoby spisovné češtiny byl *Slovník česko-německý* stejně důležitý jako Dobrovského *Lehrgebäude der böhmischen Sprache* pro ustálení gramatických pravidel.

5.2 Historie literatury české (1825)

V této podkapitole se zabývám prvním vydáním Jungmannova spisu, který bude porovnán s dílem Josefa Dobrovského, *Geschichte der böhmischen Literatur*.

Jak již bylo řečeno, nejvýznamnější dílo Josefa Jungmanna začalo vznikat v roce 1806, kdy si autor začal vést bibliografický slovník českých spisovatelů, který nezamýšlel vydat, stal se však součástí *Historie*, konkrétně se jednalo o *Popis spisovatelů českých*. Tobolka (1947, s. 7-8) podotýká, že Jungmann záznamy v *Historii* řadil chronologicky, zatímco bibliografický slovník českých spisovatelů byl uspořádán abecedně, dle jmen autorů, zahrnuta byla rovněž životopisná data a seznamy literárních prací.

Sak (2007, s. 111) zmiňuje, že spis byl zaměřen převážně na bibliografická díla, která autor doplnil historickým a literárním výkladem. Podotýká, že za českou literaturu pokládal Jungmann všechny texty psané česky, aniž bral v potaz jejich oborové zaměření.

Historie literatury české je, jak podotýká Sak (2007, s. 111), rozdělena do tří období: staré (do roku 1620), prostřední (do roku 1774) a nové, na poslední jmenované kladl zvláštní důraz. Závěr byl pojmenován *Jména českých spisovatelů*, jednalo se o obsáhlý seznam obsahující zestručněná životopisná data. Spis navazoval na Dobrovského *Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur*, avšak Jungmann Dobrovskému vytýkal, že dílo není psané česky.

Tobolka (1947, s. 7-8) zdůrazňuje, že poprvé vydal Jungmann *Historii* vlastním nákladem. První novočeský spis pojednávající o českém písemnictví vyšel v roce 1825 v Praze. Zabýval se nejstaršími písemnostmi a končil rokem svého vydání. Zde je nutné podotknout, že Dobrovského literární dějiny byly zakončeny rokem 1526.

Bylo by velice obtížné přesně stanovit počet knih, které Jungmannovi během literární činnosti posloužily jako vědecké prameny. Víme, že pracoval např. se spisy z knihovny Musea království českého v Praze či c. k. veřejné a universitní knihovny. Ačkoliv při své práci využíval autopsie, dával přednost záznamům z knihovních katalogů, tzv. pramenům z druhé ruky.

Jungmannovy prameny dělíme na knihy popisované, které užíval bezprostředně, a prameny odvozené (knihovnické, knihopisné či literárně historické pomůcky), o obou typech těchto pramenů hovoří v předmluvě prvního vydání *Historie*, konkrétně o dílech Josefa Dobrovského (*Geschichte der böhmischen Literatur a Geschichte der böhmischen Sprache und ältern Literatur auf das Jahr*), Koniášově *Klíči* a *Indexu*, ale zmiňuje například také dílo Bohuslava Balbína, *Bohemia docta* a spis Mikuláše Adaukta Voigta nazvaný *Effigies virorum eruditorum at queantificum Bohemiae et Moraviae*. (Tobolka 1947, s. 8-9)

Kábrt (1967, s. 100-102) však připomíná, že prameny, s nimiž literát pracoval, byly psány nejednotně (neměly stejnou knihopisnou a literárně historickou kvalitu). Jako příklad uvádí Dobrovského *Geschichte der böhmischen Literatur*. Poprvé byla kniha vydána v roce 1791. Všechna tři vydání vyšla pod mírně obměněnými názvy, lišila se formátem a rozšířením, nejobsáhlejší bylo přepracované třetí vydání (z roku 1818). Autor vytvořil soupis českých rukopisů a tiskové produkce od počátku písemnictví do roku 1526, můžeme tedy hovořit o úplné retrospektivní bibliografii zkoumaného období.

Zpracovaná látka je rozdělena na šest historických vývojových období, rukopisy autor pořadově očísloval a k záznamům přidal jazykovědné a literárněhistorické charakteristiky. Tobolka (1947, s. 10) konstatuje, že bibliografické záznamy byly stručné, uvádělo se především jméno autora, název rukopisu, materiál, který autor použil (papír, pergamen apod.), formát, rozsah, vnočení a místo uložení.

Jungmannem použité prameny se liší v bibliografickém popisu, některé byly anonymní nebo u nich chyběly náležitosti, kupříkladu formát, rozsah. Z hlediska bibliografického soupisu se díla lišila počtem uvedených záznamů (některá čítala více než 1000 záznamů). Bylo tedy nutné tyto náležitosti sjednotit, neboť Jungmann nebral v potaz bibliografický popis, knihu vnímal pouze jako literární produkt, nepřihlížel k práci tiskaře či písaře.

Tobolka (1947, s. 10-11) uvádí, že Jungmann u svých zdrojů provedl zásadní změny. Názvy byly psané latinkou, autor využíval pravopisná pravidla doby, v níž žil a působil. Takto však mohl pracovat pouze v případě literárně historického, nikoli bibliografického popisu.

Podle způsobu uspořádání a formy se domníváme, že Jungmann se snažil dílo dokončit co nejdříve. Jungmann argumentoval, že na zveřejnění čekali učenci a vědecká společnost, avšak díky tomu se literát dopustil mnoha drobných chyb a nepřesností, stejná literární jednotka se kupříkladu vyskytovala na více místech.

V prvním vydání *Historie* byly životopisy českých autorů řazeny abecedně. U každého z nich autor uvedl oddělení, nechyběly klíčové odkazy na různá jména spisovatele a pseudonymy.

Historie nebyla opatřena chronologickým rejstříkem českých tisků, pravděpodobně bylo pracné ho sestavit, vezmeme-li v potaz rozsah díla a vysoké finanční náklady s ním spojené. Dobrovský však své dějiny českého písemnictví chronologickým rejstříkem tisků zakončil. (Tobolka, 1947, s. 11-13)

Hovoříme-li o bibliografickém soupisu, Tobolka (1947, s. 10) připomíná, že se Jungmann pokusil sestavit seznam českých a slovenských rukopisů i tištěných spisů od počátků písemnictví do roku 1825. V sedmi odděleních shromáždil autor přibližně 5099 čísel, k nimž bylo přidáno 176 nezařazených spisů a 159 dodatků.

Srovnáme-li Dobrovského *Geschichte der böhmischen Literatur* a Jungmannovu *Historii*, objevíme několik podstatných rozdílů. *Historie literatury české* je obsáhlejší než spis Josefa Dobrovského, který psal dílo německy, zatímco Jungmann užíval češtinu a do svého díla zahrnul i texty jazykově české a slovenské, latinské a německé téměř vynechal.

Jungmannova *Historie* je rozdělena do tří částí. První část zahrnovala počátky českého písemnictví (skládala se z pěti oddělení, ohraničených příslušnými lety - první pododdělení bylo ohraničeno rokem 875, druhé rokem 1310, třetí rokem 1410, čtvrté rokem 1526, poslední bylo zakončeno rokem 1620). Druhá část zahrnovala pouze jedno, tedy šesté, oddělení, zkoumané období končilo rokem 1774. Třetí část autor ohraničil rokem prvního vydání spisu (1825), obsahovala sedmé, poslední, oddělení. (Tobolka, 1947, s. 11-12)

Tobolka (1947, s. 11) poukazuje na fakt, že v každém oddělení (kromě prvního a druhého) byl knižní materiál rozvržen podle obsahu do vědní soustavy dle anglického

třídění věd Francise Bacona (klasifikoval tři vědní skupiny podle lidských schopností – paměť, obrazivost, rozum).

Inspirován Baconovým dělením, rozřadil si Josef Jugmann záznamy do dvou hlavních kategorií. První skupina byla ohraničena roky 1310 a 1410 a zahrnovala sedm vědních oborů („mluvozpyt, slovesnost, historii, známost země, libomudrctví, právnictví a kancelářství spolu s bohoslovím“), tyto obory se dále dělily na pododdíly. Původně mělo být vědních skupin více, ovšem pro některé disciplíny („mathematika, známost přírody, lékařství“) nebyly vytvořeny příslušné spisy.

Druhá skupina zahrnovala léta 1410-1825 a obsahovala deset vědních skupin, konkrétně „mluvozpyt, slovesnost, historii, známost země a národů (zeměpis), libomudrctví, matematiku, známost přírody, lékařství, právnictví a kancelářství a bohosloví“.

Oproti Jungmannovi rozdělil Dobrovský své dílo na šest vývojových období dle historické periodizace, Jungmann toto dělení pak částečně převzal. Dobrovský měl ve svém díle rovněž uvedeny pododdíly (rukopisy 15. století, tištěné české knihy z let 1475-1500, dále z let 1501-1526 a rukopisy z let 1501-1526), ty však obsahovala pouze čtvrtá část spisu. (Kábrt, 1967, s. 102-103)

Následující podkapitola je věnována druhému vydání Jungmannovy *Historie*, která bude porovnána s *Létopisem* Josefa Michla.

5.3 Historie literatury české (1851)

Jungmannova *Historie* vyšla podruhé v roce 1851, opět v Praze, čtyři roky po autorově smrti, ačkoliv se na její titulní straně objevuje rok 1849 (tehdy měl být spis původně vydán, došlo však ke zpoždění). O její vydání se zasadil Václav Vladivoj Tomek, který se na spisu podílel také jako zpracovatel. Tobolka (1947, s. 13) připomíná, že dílo bylo přepracované ve srovnání s prvním vydáním, opravené, doplněné a obsahovalo podstatné změny.

Stejně jako první vydání i druhé bylo rozděleno na tři části, ale došlo ke spojení prvních dvou oddělení prvního vydání, časovým mezníkem se tedy stal rok 1310,

vydavatel zachoval šest z původních sedmi oddělení. Dílo vycházelo v podobě sešitů, jak bylo v té době obvyklé.

Tobolka (1947, s. 13) konstatuje, že první vydání zakončil autor rokem 1825, druhé bylo ukončeno rokem 1846, v tomto období Jungmann pracoval na spisu společně s Tomkem.

Toto rozšířené vydání obsahovalo dosud nezveřejněné tisky a rukopisy. Byl zde vyexcerpován spis Josefa Václava Austina Michla nazvaný *Literaturní letopis čili obraz slovesnosti Slovanů nářečí čes. v Čechách, na Moravě a v Uhrách od r. 1825-37* (nyní znám pod názvem *Auplný literaturnjn létopis*). Michl tak navazoval na Jungmannovu *Historii* jako jeho následovník. (Tobolka, 1947, s. 13-14)

Michlův *Létopis* se objevil v roce 1837, kdy vyšel první ze čtyř sešitů. Na začátku autor uvedl prameny, z nichž čerpal (například autorovy tištěné cenzurní katalogy všech povolených rukopisů, katalog českých knih v c. k. universitní knihovně, ale také spisy z knihovny musejní, pod patronátem Národního muzea). (Riedl, 1947, s. 15-28)

Létopis byl rozdělen do šesti kapitol. První kapitola pojednávala o současné politické situaci, poslední kapitola se zabývala jmény a životopisy spisovatelů a umělců (nejen českých a slovenských). Základem jeho práce se stal šestý oddíl *Historie*, Michl zachoval i stejné členění, ačkoliv názvy některých oddílů a pododdílů změnil („slowesnost, děgepis, zeměpis, libomudrctwj (filosofie), počtářstw, wědy přjrodné, lékařstw, práwnictwj a bohoslowj“). (Riedl, 1947, s. 18-22)

Tobolka (1947, s. 14) ve své publikaci uvádí, že z hlediska bibliografického soupisu obsahuje Jungmannovo druhé vydání *Historie* přibližně 7273 záznamů a 193 dodatků v šesti odděleních, do roku 1774 bylo tedy objeveno zhruba 1074 nových literárních jednotek.

Riedl (1947, s. 22-23) podotýká, že *Létopis* disponuje pouhými 832 záznamy. Ve srovnání s prvním vydáním *Historie* se liší technikou popisu, v případě druhého vydání v úplnosti a přesnosti popisu. Michl zahrnul do počtu tisků ve svém díle pouze jednotky vydané tiskem, rukopisy a články v časopisech.

Záznamy ve druhém vydání *Historie* jsou sice stále nejednotné a bibliograficky nepřesné, Tobolka (1947, s. 14) však poukazuje na zásadu bezprostředního popisu děl. U neanonymních spisů bylo autorovo jméno vytištěno odlišným typem písma.

Riedl (1947, s. 23-24) podotýká, že z hlediska bibliografického popisu se Michl i Jungmann povětšinou shodovali. Oba uváděli při popisech záznamů název, autorské údaje, impresum, formát a stránkování, Michlův spis byl řazen dle hesel, zatímco Jungmannovy záznamy jsou v odděleních seřazeny chronologicky.

Tobolka (1947, s. 14) připomíná, že v *Létopisu* rejstřík zcela chyběl, ve druhém vydání *Historie* byly rejstříky spojeny (všechny jsou uspořádány abecedně). V prvním se nacházel seznam českých spisovatelů, jejich krátké životopisy a věcné názvy děl. Druhý byl seznamem cizích spisovatelů překládaných do češtiny. Poslední rejstřík obsahoval věcné názvy spisů, zaměřoval se na spisy autorské i anonymní.

Jungmannův literární počín se v době svého vzniku dočkal pozitivních ohlasů, Michlův spis hodnotili kritici hůře, zřejmě kvůli nedostatečnému pochopení Michlova bibliografického záměru (dle kritiků se jednalo o přílišnou obsáhlost spisu s velkým množstvím bezcenného materiálu, avšak Michl preferoval při bibliografické práci metodu úplnosti). Riedl (1947, s. 27-28)

Je však třeba podotknout, že *Létopis* nenahrazuje Jungmannovu *Historii*, ačkoliv je zpracován důkladněji a pečlivěji. I přes tyto drobné nedostatky Tobolka (1947, s. 14-15) poukazuje na fakt, že Jungmannův spis byl pro český národ přínosem, neboť přiblížil literární svět českých a slovenských autorů veřejnosti.

Z řad českých kritiků zmiňme například literáty Františka Ladislava Čelakovského a Karla Havlíčka Borovského (četbou *Historie* se zdokonaloval v českém jazyce), rovněž spisovatele a historika Františka Palackého. Čelakovský po přečtení Jungmannova díla přiznával, že „*ani my, kteří se s literaturou zanášíme, ani o polovici jsme nevěděli.*“ (Sak, 2007, s. 111-112).

Kromě přiznání zásluh za přínos české literatuře, Sak (2007, s. 114-115) konstatuje, že Palacký shromažďoval opravy a doplňky k Jungmannově *Historii*, aby prohloubil znalost dějin československého písemnictví. Za zmínku stojí i recenze Johna Bowringa, anglického jazykovědce a popularizátora české literatury, který ocenil Jungmannovy

překlady, pochvalně hovoří i o „*vyzkoumání skryší české literatury, nižádná část neušla jeho pracovité bdělosti – a můžeme hledat poučení v jeho spise s plnou důvěrou, že ničeho neopominul, co učená píle může vykonati.*“ (Sak, 2007, s. 114-115)

Tato kapitola se zabývala životem a tvorbou obrozence Josefa Jungmanna. První vydání jeho *Historie literatury české* bylo porovnáno s Dobrovského dílem *Geschichte der böhmischen Literatur*, druhé s *Létopisem* Josefa Václava Austina Michla. Srovnání bylo zaměřeno především na odlišné způsoby zpracování záznamů, jiný přístup k literárním zdrojům, porovnáván byl rozsah jednotlivých děl, označení a členění kapitol, ale také způsob vpisování a aktualizace nových, dosud nepoužitých údajů.

Na Jungmannův spis později navázal *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*, kterému je věnována následující kapitola.

6 Knihopis

Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce 18. století zmiňují především proto, že tato bibliografie, v současnosti fungující jako on-line databáze, navazuje na Josefa Jungmanna, jehož život a tvorba jsou rozebrány v předchozí kapitole. Tento soupis je rozdělen na dvě části – prvotisky (tisky končící rokem 1500) a staré tisky (období 1501–1800).

U příležitosti 150. výročí narození Josefa Jungmanna, prvního bibliografa československého písemnictví, byla v roce 1923 zřízena tehdejšími ministrem školství „Komise pro knihopisný soupis československých tisků až do konce XVIII. století“. Jejím předsedou byl jmenován Zdeněk Tobolka, jednatelem pak P. Cyril Straka, jehož po předčasné smrti nahradil P. Vít Hůlka. Dalšími členy komise se stali ředitelé knihoven, které přislíbily spolupráci, např. Jan Thon či Josef Volf. (Tobolka, 1936, s. 5)

Zdeněk Tobolka (1874-1951) byl politikem, historikem, ale především docentem knihovně a jedním ze zakladatelů *Knihopisu*. Od roku 1897 do roku 1918 působil jako úředník C. k. Veřejné a universitní knihovny, v roce 1918 byl pověřen vybudováním knihovny Národního shromáždění, jejím ředitelem byl až do roku 1939. Když byly v roce 1927 při FF Univerzity Karlovy zřízeny dvou až čtyřsemestrové kursy o vzdělávání v knihovnictví vědeckém a administrativním, Tobolka se zde habilitoval jako soukromý docent knihovně a stal se ředitelem těchto kursů. O rok dříve se podílel na pořádání mezinárodního knihovnického kongresu v Praze, spolupracoval také na založení Mezinárodní knihovnické organizace International Federation of Library Associations and Institutions, kde působil jako člen výboru. (databáze Slovník českých knihovníků, 2008)

Josef Volf (1878-1937) se rovněž podílel na vzniku *Knihopisu*. Při studiích na filozofické fakultě pražské univerzity si přivydělával katalogizačními pracemi v knihovně UMPRUM. Po ukončení studií v roce 1904 začal pracovat v knihovně Národního muzea, kde byl roku 1928 jmenován ředitelem, tuto funkci zastával více než třicet let. Dlouhodobě se zajímal o lidové knihovny, nasbíral také bohaté zkušenosti v oblasti knižní politiky, které uplatnil ve sboru, který Ministerstvo školství a národní osvěty svolalo k přípravě osnovy zákona o veřejných knihovnách obecních. I Volf se, stejně jako Tobolka, věnoval kurzům pro studenty, konkrétně učil na Státní škole knihovnické a řídil třínedělní

knihovnické kurzy. Podílel se rovněž na založení Spolku čs. knihovníků, nejprve jako řadový člen, později redaktor spolkového Časopisu československých knihovníků. (databáze Slovník českých knihovníků, 2007)

Komise pro knihopisný soupis československých tisků až do konce XVIII. století byla vytvořena proto, aby provedla „inventarisaci všech prvotisků, které byly na území československé republiky vydány v jakýchkoliv jazycích“ a také měla „pořádat podle knihopisných pravidel soupis veškerých československých tisků, do kterých byly počítané i stati v periodických publikacích, až do konce XVIII. století, ať se nalézaly kdekoli a vydat je tiskem“. (Tobolka, 1936, s. 5)

Tobolka (1936, s. 5-6) uvádí, že v roce 1925 vydala komise popis a soupis československých tisků, publikaci *Knihopis československých tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století*, vycházející pravidelně od roku 1939 do roku 1967. *Knihopisu* se též přezdívá „Nový Jungmann“.

Je nutné podotknout, že mezi Jungmannovou *Historií* a Novým Jungmannem je několik podstatných rozdílů. *Knihopis* zahrnuje pouze tisky, nikoli rukopisné práce, na rozdíl od *Historie*. Josef Jungmann ukončil dílo rokem 1846, zatímco Nový Jungmann skončil rokem 1800, který je významný tím, že se v něm tvořily nové formy písemnictví. *Knihopis* zaznamenával bibliografickou jednotku jako celek, její jednotlivé části nepovažoval za samostatné jednotky, tudíž veškeré záznamy pocházely přímo z popisované knihy, zatímco *Historie* mechanicky přejímala údaje z druhé ruky. Nový Jungmann řadil záznamy abecedně, v *Historii* jsou uspořádány systematicky.

Jak již bylo řečeno, první díl *Knihopisu* vyšel v roce 1925, obsahoval popis českých prvotisků. Tobolka (1936, s. 6) připomíná, že byly vyňaty z ostatního materiálu kvůli zvláštní metodě jejich popisu. Publikace ukotvila časovou hranici českých prvotisků rokem 1500, čímž potvrdila mezinárodně přijatý historický mezník týkající se prvotisků. První díl *Knihopisu* oceňuje prvotisky po stránce literárně historické a typologické. Bibliografická část obsahovala záznamy o 31 prvotiscích. Tobolka (1936, s. 6) zdůrazňuje, že každý záznam se skládal z knihopisného záznamu, kolace, popisu textu, bibliografické poznámky a seznamu dochovaných výtisků, základem popisu byl vždy nejzpůsobilejší výtisk. První díl byl doplněn čtyřmi rejstříky (rejstřík českých prvotisků v časovém pořadí, abecední seznam věcných názvů, seznam tiskařů a osobní i věcný rejstřík).

Druhý díl *Knihopisu* vyšel v roce 1935 v několika sešitech, obsahoval záznamy o československé literární produkci v 16. až 18. století. Věnoval se novým tiskům (české literární historii dosud neznámým) a tiskům, o nichž byly dochované pouze zmínky, zprávy.

První sešit navazoval na číslování prvního dílu *Knihopisu*, záznamy s čísly 32-105 byly řazeny abecedně dle hesel. Bibliografické záznamy obsahovaly přesné popisy textu a uváděly v bibliografické poznámce i literárně historické a typologické okolnosti tisku. Následovaly bibliografické údaje a soupis dochovaných výtisků, který byl v rámci možností opatřen signaturami. (Tobolka, 1936, s. 7)

Životopisy československých spisovatelů pocházely vždy z původních pramenů a povětšinou přinášely nové vědecké poznatky. U záznamů od stejného autora, byl vždy nejprve uveden autorův životopis.

Autoři *Knihopisu* využili širokou škálu literárních materiálů. Zpracován byl nejen knižní stav státních i šlechtických knihoven a městských muzeí na našem území, ale přihlíželi také ke zdrojům, kterými disponovaly vědecké knihovny ve světě. (Tobolka, 1936, s. 7–8)

Knihopis byl časem rozdělen do tří řad. Základní řada vycházela knižně, vydávala ji Národní knihovna ČR či Akademie věd ČR, evidováno je 17 631 tisků. Druhou řadu tvořily *Číselné dodatky*, obsahovaly opravy a doplnění k tiskům ze základní řady. Vycházely v podobě sešitů v letech 1994-2010 pod patronátem Národní knihovny ČR. Třetí řada, *Abecední dodatky*, byla opomíjena, ačkoliv se zaměřovala na nově objevené tisky, neevidované v základní řadě.

6.1 Konkordance Koniášových Klíčů, Indexu, Jungmanna a Knihopisu

Kromě již zmiňovaných řad vycházely v letech 1985-1996 tzv. *Příspěvky ke Knihopisu*, tematická řada, kterou vydávala Státní knihovna ČSR, v rámci těchto *Příspěvků* byly zveřejňovány rejstříky k tištěnému *Knihopisu*, ale také systematické srovnání díla se staršími bibliografiemi (Jungmann, Koniášovy seznamy prohibit), sborníky či monografie o českých tiskařích a bibliografech.

Wižďálková (1987, s. 13) upozorňuje, že záznamy byly pro lepší přehlednost rozřazeny do pěti sloupců (*Klíč I*, *Klíč II*, *Index*, *Jungmann*, *Knihopis*). Starý přepis byl ponechán, pokud nebylo možné záznamy převést (zejména u písmen G a W), zachovány zůstaly rovněž Koniášovy poznámky o možné závažnosti a opravě díla.

V prvním sloupci uvádí Wižďálková (1987, s. 14) v přesné posloupnosti záznamy českých děl z *Klíče I*. Záznam začíná uvedením strany, po něm za krátkou pomlčkou /1 - / následuje Koniášův text. Je-li uváděné dílo zaznamenáno v *Klíči* ještě na jiném místě nebo je-li vedeno jednou pod autorem a podruhé anonymně, další záznam či záznamy jsou připojené – s označením příslušné strany a formátu – za krátkou výše zmíněnou pomlčku. Pro zachování sledu prvního, nejméně dostupného, vydání, jsou tyto připojené záznamy z dalších míst uváděné znovu na stranách, kde jsou uvedeny a poznámkou „srv. tam“ jsou odkazované na místo, kde již byly nebo budou řešeny.

Wižďálková (1987, s. 14-15) podotýká, že podobný postup je i u druhého sloupce, *Klíče II*. Tituly *Klíče II* jsou podřizovány *Klíči I*. Pokud jsou připojené záznamy *Klíče II* ze stejného oddílu (stejného písmena a formátu), v jakém jsou uvedeny v *Klíči I*, již se na ně neodkazuje. Pokud jsou k údajům *Klíče I* připojovány záznamy z jiné části *Klíče II*, uvádí se znovu na patřičném místě, stejným způsobem jako v *Klíči I*.

Pokud *Klíč I* a *Klíč II* uvádějí totožné znění záznamů, uvádí Wižďálková uprostřed druhého sloupce jen stranu *Klíče II*, kde se záznam shoduje pouze zčásti, stejné pasáže neopakuje, pouze naznačuje třemi tečkami s doplněním nových údajů.

Vyčerpání všech děl v určitém písmenu a formátu je naznačené nepřerušovanou čarou, která přechází ze sloupce prvního do poloviny druhého. Za ní pak následují nevyčerpaná díla *Klíče II* z tohoto formátu. Po vyčerpání všech děl společně uvedených ve foliovém formátu následují tisky přidané v *Klíči II*, po nich následuje oddíl kvartů, který opět po vyčerpání společných záznamů za čarou uvádí přidaná kvartová díla *Klíče II*. Přidaná díla z oddílu *Klíče II* následují po vyčerpání obsahu osmerkových, dvanáctkových, šestnáctkových a menších formátů z *Klíče I*. (Wižďálková, 1987, s. 15)

Třetí sloupec je věnovaný Koniášově *Indexu*, zachycuje všechny záznamy, které se vztahují k probíranému titulu. *Index* se opírá především o *Klíč II*, shodné údaje jsou zpravidla vytečkovány. Wižďálková (1987, s. 15) připomíná, že vzhledem k častým

omylům se opakuje místo a rok vydání, pokud je *Index* uvádí, rovněž se zaznamenává formát a vše, co je oproti *Klíčům* uvedeno navíc.

Ve čtvrtém sloupci zaznamenává Wižďálková (1987, s. 15) údaje z druhého vydání Jungmannovy *Historie*. Uvádí širší znění, pokud dokresluje strohé údaje *Klíčů* a *Indexu* či pokud je uvedeno znění shodné s titulem díla. Rovněž registruje místa a roky vydání včetně formátů.

Pátý sloupec, *Knihopis*, uvádí hesla stejně jako ve vydané řadě. Připojeno je číslo *Knihopisu*, rok vydání a formát. Pod záznamem je poznamenáno, zda *Knihopis* vede dílo jako nezjištěný výtisk, pak je údaj podtržen, avšak je-li dílo již zjištěno, údaj je pro přesnost uveden, ale není podržený a v poznámce je zapsáno, kde je dílo uloženo. (Wižďálková, 1987, s. 15-16)

Na následujících dvou záznamech z *Knihopisu* znázorním postup uplatňovaný při čtení záznamů. Zaměřím se především na popsané a nově přidané údaje. První zvolený záznam se nazývá *Adama život*, druhý *Adama Felixa Hrobský*.

Obrázek 1 - Adama život 1

Klíč I	Klíč II	Index	Jungmann	Knihopis
Na archovním listu [= 2 ^o]				
1 - Adama život. Kap. 30. při konci. Ubi Seraphinus oomicē inductus praesudicat omnipotentiae Dei. Simplicibus periculosus.	až 157 - in 4 ^o : Život Adamův, Solofernus in 4. & 8.	8 - Adama život. Solofernus. Simplicibus periculosus. 248 - Solofernus. Q. Adama život. 314 - Život Adama, Solofernus fol. & 4. Simplicibus periculosus.	III. 900. Solofernus, nebo Život Adamův. ... Sixt z Ottersdorfu ... vydal s nápisem: Frigonia doktora jeruzalémského knihy rodu neb života Adamova ... v Praze 1553 ve 4. ... v Olomouci ... 1564 ve 4. V Praze ... 1600 a v Opavě ... 1721 v 8. [S hodnocením Balbína a Nejedlého.]	<u>ŽIVOT</u> 17.597 = vyd. 1553. 4 ^o . 17.598 = vyd. 1564. 4 ^o . 17.599 = vyd. 1600. 4 ^o . 17.600 = vyd. 1601. 8 ^o . 17.602 = vyd. 1721. 8 ^o .

Zdroj: WIZĎÁLKOVÁ, Bedřiška, 1987. Příspěvky ke *Knihopisu*. Praha: Státní knihovna ČSR, Edice Sektoru služeb a speciálních oddělení.

Záznamy obou *Klíčů* začínají abecedně, po nich následuje formát 2°, značí tím knihy ve foliovém formátu.

V *Klíči I* následovalo číslo strany a za pomlčkou uvedený Koniášův text s názvem díla. Vidíme, že zcela chybí údaje o autorovi nebo místě vydání. Následuje přípisek s číslem strany 168, kde je již kniha vedena v 8°, což značí osmerkový formát, podle abecedy je pod písmenem Z. Záznam odkazuje na úvodní stranu 1 s poznámkou: Hledej Adam život.

V *Klíči II* nacházíme záznam na straně 157 ve 4° čili v kvartovém formátu. Následoval název záznamu s nově připsaným údajem, opět vedený pod písmenem Z, spolu se záznamy o formátu.

Index uváděl záznam na třech stranách. Na straně 8 se vyskytoval pod písmenem A s doplněným názvem. Na straně 248 spadal pod písmeno S jako Solofernus a přidáno bylo písmeno Q, představující zkráceninu formátu. Na straně 314 se záznam vyskytoval pod písmenem Z se shrnutím veškerých názvů a formátů.

Jungmann řadí záznam v *Historii* pod třetí oddíl (zahrnoval záznamy o Bohosloví) a do pododdílu jménem Romány duchovní, s číslem 900. Údaje byly přebírány přímo z *Historie* a nadbytečný text je nahrazen tečkami. Překladačem díla byl Sixt z Ottersdorfu. Záznam dále uvádí, že dílo vyšlo čtyřikrát v různých letech, městech a formátech, přičemž Koniášovy záznamy reflektují pouze formát, nikoliv nakladatelské údaje (místo vydání, rok).

Knihopis odkazuje na heslo Život a připojuje číslo *Knihopisu*, rok vydání a formát. V online databázi *Knihopisu* nalezneme pod tímto číslem (K17599 a K17601) uvedené údaje. Jsou zde přebírány údaje z Jungmannovy *Historie*, o které se *Knihopis* opírá. Kromě nich dostáváme téměř ucelený bibliografický záznam, který zahrnuje např. návštěví, zdroj katalogizace, údaje o názvu, nakladatelské údaje, fyzický popis a vedlejší záhlaví.

Obrázek 2 - Adama Felixa Hrobský 1

<u>In Quarto</u>				
2 - Adama Felixa Hrobský, faráře otyjického, Kázání.	2 - + ...	103 - Hrobskýho Adama Felixa ... 4. + 117 - Kázání. Q. ... Hrobskýho. ...	Příd. 33. ... (I).	<u>HROBSKÝ</u> , Adam Felix 3213 = <u>nezj. výt.</u>

Zdroj: WIZDÁLKOVÁ, Bedřiška, 1987. *Příspěvky ke Knihopisu*. Praha: Státní knihovna ČSR, Edice Sektoru služeb a speciálních oddělení.

Druhý zmiňovaný záznam, *Adama Felixa Hrobskýho, Kázání*, je v *Klíčích* řazen pod písmeno A v kvartovém záznamu. *Klíč I* ho uvádí na straně 2, za pomlčkou následují údaje o autorovi, jeho povolání a název díla. *Klíč II* uvedené záznamy, taktéž na straně 2, za pomlčkou opakuje beze změny, v *Konkordanci* jsou vytečkovány.

V *Indexu* se záznam nacházel nejprve na straně 103, uveden pod písmenem H a příjmením autora, části o povolání a názvu díla byly vytečkovány, byl přidán údaj o formátu a hvězdička, značící, že kniha byla určena ke zničení. Záznam se opakoval na straně 117, kde se vyskytoval pod názvem díla, přidán byl formát a příjmení autora, zbylé údaje zůstaly vytečkovány, stejně jako v *Klíčích*. Tento záznam neobsahoval již zmíněnou hvězdičku, vidíme zde tedy kontrast mezi oběma uvedenými záznamy.

V *Historii* se záznam vyskytuje v rejstříku *Popis spisovatelův českých* na straně 566 pod příjmením autora. Záznam se týká přídavku v *Historii*, je v něm zařazen do prvního oddílu.

V *Knihopisu* jsou zaznamenány údaje o autorovi a příslušné číslo v *Knihopisu* s poznámkou, že výtisk díla nebyl zjištěn. V online databázi nalezneme např. zdroj katalogizace, hlavní záhlaví, údaje o názvu, fyzický popis a také poznámku, chybí zde nakladatelské údaje a poznámka uvádí, že není jisté, zda lze dílo zařadit do kategorie tisků.

Je nutné podotknout, že bibliografický popis od dob Koniáše a Jungmanna prošel vývojem, jak můžeme sledovat na online databázi *Knihopisu*, která eviduje také propojení na hlavní a vedlejší záhlaví a zobrazuje dostupné exempláře, tištěné či digitalizované. Rovněž je třeba zmínit, že způsob zápisu záznamů se u jednotlivých autorů liší (počtem uváděných informací, chybějícími údaji), ačkoliv u nich nalézáme i některé shodné rysy.

Knihopis se stal předobrazem pro další bibliografická oddělení, jmenujme například již zmiňovanou databázi BCBT (*Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků*, zabývá se léty 1501-1800), kterou provozuje Knihovna Akademie věd ČR či Národní retrospektivní bibliografii 19. století v Národní knihovně. Mezi další projekty patří *Clavis monumentorum litterarum* pod patronátem Ústavu pro klasická studia Akademie věd nebo projekt *Knihověda*, který vzniká ve spolupráci Akademie věd, Národní knihovny a Masarykova ústavu a Archivu AV ČR.

7 Porovnání zahraničních záznamů bibliografie

Tato kapitola je věnována zahraničním bibliografiím, stručně zde nastíním jejich historický vývoj. Konkrétně se zaměřím na bibliografii ruskou, německou a francouzskou. Vybrané zahraniční záznamy budou porovnány s reprezentativním záznamem *Malý písař, čili praktické nawedení k prawopočátečnému psaní pro učitele a pěstauuny od J. SWOBODY, učitele wzorní školky na Hrádku. W Praze 1841. wel. 8. str. VIII. a 70 mimo 2 obrazků.* (Jungmann, 1851, s. 469). Níže srovnané záznamy se nacházejí mimo časový záběr práce a byly vybrány pro rozdílnost údajů, které obsahují.

Následující podkapitoly jsou věnovány zvoleným zemím a jejich přístupu k národní retrospektivní bibliografii. Bylo vybráno několik bibliografických záznamů a nastíněn stručný historický vývoj jednotlivých národních bibliografií.

7.1 Rusko

Kořeny této disciplíny na ruském území sahají do doby zavedení knihtisku. Tehdy se o ni začal zajímat biskup Damaskin, který se jí věnoval do roku 1785, avšak jeho dílo zůstalo z větší části rukopisem. Komplexní ruskou retrospektivní bibliografii se následně pokusil uspořádat Vasilij Sopikov, soupis knih vydaných v církevně slovanském a ruském jazyce *Opyt rossijskoj bibliografii* ukončil autor rokem 1813, přičemž pátý svazek jeho díla vyšel až po jeho smrti. V letech 1904 až 1906 vyšlo nové vydání tohoto soupisu, opatřené praktickým rejstříkem, uspořádal ho V. N. Rogožin. Obdobím 1703-1900 se zabýval N. M. Lisovskij v díle *Russkaja periodičeskaja pečat*, spis vydal v roce 1915. (Horák, 1970, s. 134)

Horák (1970, s. 134-135) připomíná, že po říjnové revoluci v Rusku v roce 1917 se pozornost badatelů obrací k současné bibliografii, vývoj retrospektivní bibliografie se tudíž zpomalil.

Na zpracování ruské národní retrospektivní bibliografie se podílelo několik knihoven, které vzájemně spolupracovaly. Všesvazová knižní palata v Moskvě zahájila spolupráci se Státní Leninovou knihovnou v Moskvě, Státní knihovnou Saltykova Ščedrina a Knihovnou Akademie věd SSSR v Leningradu.

Vědecké knihovny nejprve vydávaly katalogy sbírek starých ruských tisků, rovněž bibliografie kratších časových úseků.

Akademie věd SSSR vydala roku 1955 knihu T. A. Bykové *Opisanija izdanij graždanskoj pečati* z let 1708 až 1725, podílel se na ní též M. M. Gurovič a redigoval ji prof. P. N. Berkov.

Státní Leninova knihovna vydala katalogy dva. V roce 1958 vyšel souborný katalog *Knigi kirillovskoj pečati, uždanyje v Moskve v XVI-XVII vekách* od A. S. Zernové, roku 1962 pak *Svobodnyj katalog ruskoj knihi graždanskoj pečati XVIII. 1725 – 1800* J. I. Kacpržakové, jehož první svazek obsahující písmena A-J vyšel právě v edici zmíněné knihovny. (Horák, 1970, s. 135)

7.2 Německo

Němečtí literáti usilovali o celistvý soupis historicky doložené literatury. Na tomto principu bylo založeno například dílo Wilheima Heinsia *Allgemeines Bücherlexikon*, zahrnovalo německou produkci 18. a z části i 19. století, v letech 1812 až 1894 vyšlo v Lipsku celkem 19 svazků. Na tento spis navázal Christian Gottlob Kayser soupisem *Vollständiges Bücher-Lexikon*, toto šestatřicetisvazkové dílo obsáhlo roky 1750-1910.

Je třeba zmínit též periodikum *Hinrichs'Fünffjahres-katalog der im deutschen Buchdandel erscheinenden Bücher, Zeitschriften, Landkarten*, jež zahrnovalo roky 1851 až 1912. Dílo bylo souhrnem pololetních katalogů téhož autora, v letech 1857-1913 vycházelo v Lipsku v pravidelných intervalech. Jako doplněk k periodiku vycházel Kirschoffs'-Hinrichs *Bücher Katalog*, seznam knih a map vyskytujících se ve 2. polovině 19. století v německých knihkupectvích, vydávaný od roku 1856 do roku 1944. (Horák, 1970, s. 135)

V Heinsiově knize *Allgemeines Bücherlexikon* nacházíme nejprve heslovitá příjmení (např. Babricius – Badius), za abecedně ohraničenými příjmeními autorů pak nalezneme názvy děl. Z hlediska bibliografického popisu se dále setkáváme s údaji o formátu, nakladatelskými údaji (místo vydání, nakladatel a rok vydání), u autorů s více spisy je každé další dílo řazeno ke jménu autora pomlčkou, nebo je připojen údaj, že dílo vyšlo v zahraničí. (Heinsius, 1812-1894)

Z hlediska bibliografického soupisu je spis rozdělen do dvaceti devíti svazků, které zahrnují veškerou publikovanou literaturu na německém území a dále v zemích, které s Německem souvisely jazykově či literárně, dílo je věnováno letům 1700-1810. (Heinsius, 1812-1894)

Malý písař bude porovnán se záznamem *Provinzial-Sanitäts-Bericht des k. Medic.-Collegiums zu Königsberg. 1842. Königsberg, Gräfe u. Unser.* (Heinsius, 1849, s. 132)

7.3 Francie

Otázka francouzské národní retrospektivní bibliografie byla od roku 1811 vyřešena systémem, kdy pravidelně vydávaná současná národní bibliografická literatura automaticky vytvářela retrospektivu pro uplynulé roky, i přesto však docházelo k vydávání komplexnějších retrospektivních bibliografií. Příkladem může být *La France littéraire* od J. M. Quérarda, dvanáctisvazkový výběrový seznam zahrnující léta 1700-1827, vydávaný v Paříži v letech 1827 až 1864. Horák (1970, s. 136) též zmiňuje bibliografii *Catalogue général de la librairie française* založenou nakladatelem Otto Lorenzem, na niž se následně podíleli D. Jordell a H. Stein. Vytvořili 34 svazků zahrnujících francouzskou literaturu od roku 1840 do roku 1925, katalog vycházel v letech 1867-1945.

Národní knihovna v Paříži vydávala tištěný katalog *Catalogue général des livres imprimés de la bibliothèque nationale*, který do jisté míry nahrazoval bibliografické zpracování francouzské publikované literatury. Vycházel v letech 1897-1963, do dvacátých let 20. století obsáhl 189 svazků, v roce 1963 existovalo již 232 svazků bibliografických záznamů. (Horák, 1970, s. 136)

K podrobnější analýze byl, z již zmíněného katalogu, vybrán svazek č. 1, vyšel v roce 1908. Lorenz zmiňuje, že analyzovaný svazek začíná písmenem A a končí písmenem C. Nacházíme zde nejprve heslovitá příjmení (např. Aage – Abajo). (Lorenz, 1867, s. 1)

Z hlediska bibliografického popisu se nejprve setkáváme s abecedně řazenými příjmeními autorů, ne vždy následují údaje o jejich povolání a poté názvy děl a nakladatelské údaje (místo vydání, nakladatel, rok vydání), nejsou vynechány údaje o formátu a rozsahu. Další spisy jsou k příjmení autora připojeny pomlčkou včetně všech již zmiňovaných údajů. (Lorenz, 1867)

Za záznam pro srovnání s českým a německým záznamem jsem si vybrala *CHAUDES- CHAUDES-AIGUËS (Jacques Germain), publiciste français, né à Santhia près Turin, en 1814, mort en 1846. Les Écrivains modernes de la France. In-12. 1841. Gosselin.* (Lorenz, 1867, s. 506)

7.4 Srovnání záznamů bibliografie

Z hlediska bibliografického popisu byla ke komparaci vybrána trojice záznamů, které se nacházejí ve zvolených bibliografiích. Jedná se o český, francouzský a německý záznam.

1365. Malý písař, čili praktické nawedení k prawopočátečnému psaní pro učitele a přestauny od J. SWOBODY, učitele wzorní školky na Hrádku. W Praze 1841. wel. 8. str. VIII. a 70 mimo 2 obrazků. (Jungmann, 1851, s. 469)

První záznam pochází z druhého vydání *Historie*. V rámci *Historie* je zařazen pod číslo 1365 v šestém oddělení. V záznamu vidíme, z hlediska bibliografického popisu, že obsahuje údaje o názvu, jméno autora, popis jeho povolání, místo s rokem vydání, a nakonec údaje o rozsahu díla. Informace o autorově povolání je převzata z titulního listu díla. Chybí zde pouze nakladatelský údaj a dostáváme přípisek o tom, čím se autor živil a kde působil.

Druhým záznamem je *CHAUDES-AIGUËS (Jacques Germain), publiciste français, né à Santhia près Turin, en 1814, mort en 1846. Les Écrivains modernes de la France. In-12. 1841. Gosselin. 3 fr. 50 c.* z díla *Catalogue général de la librairie francaise.* (Lorenz, 1867, s. 506)

Francouzský záznam nám z hlediska bibliografického popisu dává komplexní údaje o autorovi. Kromě jména a příjmení se dozvídáme informace o jeho povolání, narození a úmrtí. Následují údaje o díle, titul a rozsah. Dále se setkáváme s nakladatelskými údaji (rok vydání, nakladatel), místo vydání chybí. Posledním údajem z bibliografického popisu je cena, za kterou se dílo ve své době prodávalo. Nalezneme zde údaje o francích a centimech.

Třetí, poslední, záznam je vybrán z německé bibliografie *Allgemeines Bücherlexikon*. Jedná se o *Provinzial-Sanitäts-Bericht des k. Medic.-Collegiums zu Königsberg. 1842. Königsberg, Gräfe u. Unzer*. (Heinsius, 1849, s. 132)

Z hlediska bibliografického popisu vidíme v záznamu zkrácený název. Celým názvem je záznam: *Provinzial-Sanitäts-Bericht des Königlichen Medicinal-Collegiums zu Königsberg*. V záznamu se následně setkáme s vydavatelskými údaji (rok vydání, místo a nakladatel). Zcela chybí údaje o autorovi, jeho pracovní činnosti a taktéž i údaje o rozsahu.

Všechny výše zmíněné záznamy disponují shodnými a odlišnými znaky. Mezi nejvýraznější shodný znak patří, že vyšly ve 40. letech 19. století, patří mezi zástupce moderní doby a byly zmíněny v bibliografických dílech tohoto období. Nalezneme taktéž další shodný znak, údaj o názvu.

Liší se tím, že některé údaje postrádají. Z těchto popisných údajů se jedná převážně o místo vydání, údaje o rozsahu nebo o nakladateli, který dílo vydal. Z nadbytečných údajů zmiňují cenu francouzského díla, které stálo 3 franky 50 centimů.

8 Závěr

Bakalářská práce pojednávala o retrospektivní bibliografii a jejím vývoji v českých zemích. Téma jsem zvolila, protože jsem chtěla poznat zvolená historická období z jiného úhlu pohledu. Soustavná práce s bibliografickými záznamy mi poskytla jiný náhled na literární tvorbu. Během sestavování této práce jsem rovněž získala řadu nových poznatků o významných osobnostech české literatury.

V teoretické části jsem rozebrala vybraná historická období, některá pouze ve zmínkách (doba husitská), další byla reprezentována osobnostmi, které se podílely na rozvoji českého písemnictví i jazyka (Jan Amos Komenský, Bohuslav Balbín). Samostatná kapitola patřila předmoderní době, 19. století bylo uvedeno národním obrozením. Každá zvolená etapa obsahovala stručný nástin historie a výčet nebo životopis významných osob zabývajících se literaturou či dějepisectvím.

Praktická část prostupovala celou mou prací. Ve většině případů se jednalo o komparaci několika vybraných děl daného autora (*Klíče* a *Index* Antonína Koniáše, první a druhé vydání *Historie literatury české* od Josefa Jungmanna), shodné a rozdílné rysy jsem vyhledávala i mezi jednotlivými autory, kdy byla zvolena dvě reprezentativní díla různých autorů a porovnána mezi sebou (Jungmannova *Historie* a Dobrovského spis *Geschichte der böhmischen Literatur*).

Analýza zvolených spisů přinesla řadu nových poznatků. Autoři se v tvorbě podporovali a vzájemně se inspirovali. Vytvoření bibliografického spisu věnovali spisovatelé mnoho let, některá díla vyšla až po jejich smrti.

Zajímavé bylo sledovat, jak byla výsledná díla rozdílná. Lišila se rozsahem, formátem, počtem záznamů, ale i členěním do kategorií, oddílů a pododdílů, včetně jejich pojmenování. Někteří autoři vynechávali určité druhy tisků, neboť je nepřesvědčily o své relevantnosti, nestaly se tedy podkladem pro bibliografický spis. Docházelo také k posouvání časových hranic v rámci vymezení částí spisu či kapitol. Rozdílný byl rovněž přístup k materiálům, s nimiž bibliografové pracovali, jejich evidenci a následnému zpracovávání záznamů.

Ve své práci jsem se rovněž zabývala, ač pouze ve zmínkách, současnými bibliografickými projekty, konkrétně *Knihopisem*, který byl využit jako referenční bibliografie.

Věnovala jsem se okrajově také přístupu k retrospektivním bibliografiím v zahraničí. K tomuto účelu bylo zvoleno Rusko, Německo a Francie jako reprezentativní státy, z nichž každý zaujal k vytváření bibliografických záznamů jiný postoj. Záznamy z vybraných spisů byly následně porovnány s Jungmannovým spisem, demonstrovala jsem na nich odlišnosti i shodné rysy dle zvolených kritérií.

Práce na tomto tématu pro mne byla velkým přínosem. Kromě zajímavostí ze života a tvorby českých autorů (např. Josef Jungmann) jsem měla možnost více poznat práci osob zabývajících se bibliografií, ať už studiem odborné literatury nebo četbou děl zvolených spisovatelů. I nadále bych se chtěla věnovat literárně historickým tématům a prohloubit si znalosti v oblasti české literární historie.

Použitá literatura

Seznam odborné literatury

CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, Milena, 1959. Koniášovy Klíče a Index jako pramen bibliografický. *Česká bibliografie*. 1, 63-104.

HEINSIUS, Wilhelm, 1849. *Allgemeines Bücher-Lexicon oder alphabetisches Verzeichniss der in Deutschland und den angrenzenden Ländern gedruckten Bücher, nebst beygesetzten Verlegern und Preisen*. Leipzig : in der Buchhandlung des Verfassers.

HORÁK, František, 1970. Vývoj a úkoly české retrospektivní bibliografie. In: *Z teorie knihovnictví. Vědeckoteoretický sborník věnovaný památce doc. dr. Jaroslava Drtiny, CSc.* - Praha : Státní pedagogické nakladatelství, s. 131-168.

JUNGSMANN, Josef, 1825. *Historie literatury české. Aneb Soustavný přehled spisů českých s krátkou historií národu, osvícení a jazyka*. 1. vyd.

JUNGSMANN, Josef 1849. *Historie literatury české. Aneb Soustavný přehled spisů českých s krátkou historií národu, osvícení a jazyka*. 2. vyd. Praha : Nákladem Českého musea.

KÁBRT, Jiří, 1961. *Počátky české bibliografie: od nejstarších zpráv o knihách až do r. 1620*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství. Edice Národní knihovny v Praze.

KÁBRT, Jiří, 1964. *Česká bibliografie v době temna: od roku 1620 až do sedmdesátých let osmnáctého století*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství. Edice Národní knihovny v Praze.

KÁBRT, Jiří, 1967. *Základy české obrozenské bibliografie: od sedmdesátých let 18. století do dvacátých let 19. století*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství. Edice Národní knihovny v Praze. 19. století

KONIÁŠ, Antonín, 1749. *Clavis haeresim claudens et aperiens. Klíč kacířské bludy k rozeznání otvírající, k vykořenění zamykající. Aneb Registrík některých bludných, pohoršlivých, podezřelých neb zapověděných kněh s předcházejícími oučinnými prostředky, s kterými pohoršlivé a škodlivé knihy vyskoumati a vykořeniti se mohou*. Hradec Králové : Jan Kliment Tibelli,

KUČERA, Jan Pavel a Jiří RAK, 1983. *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*. Přeložil Martin SVATOŠ, přeložil Helena BUSINSKÁ. Praha : Vyšehrad

RIEDL, Mirko, 1947. Josefa Václava Michla "Auplný literaturnej létopis". *Slovanská knihověda*. 6, 15-28.

SAK, Robert, 2007. *Josef Jungmann: život obrozence*. Praha : Vyšehrad. Velké postavy českých dějin. ISBN 978-80-7021-890-7.

TOBOLKA, Zdeněk Václav, 1936. Nový Jungmann. *Slovanská knihověda*, 4, 5-8.

TOBOLKA, Zdeněk Václav, 1947. Jungmannova "Historie literatury české". *Slovanská knihověda*. 6, 7-15.

VALENTOVÁ, Kateřina, Miloš SLÁDEK a Martin SVATOŠ, 2013. *Krátké věčného spasení upamatování: k životu a době jezuitů Antonína Koniáše*. Praha : Ústav pro českou literaturu AV ČR. ISBN 978-80-85778-91-5.

VOIT, Petr, 2008. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století : papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. 2. vyd. Praha : Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově. Bibliotheca Strahoviensis. ISBN 978-80-7277-390-9.

WIŽDÁLKOVÁ, Bedřiška, 1987. *Příspěvky ke Knihopisu*. Praha : Státní knihovna ČSR, Edice Sektoru služeb a speciálních oddělení.

ZELENÝ, Václav, 1873. *Život Josefa Jungmanna*. V Praze : Nákladem Matice české. Novočeská bibliothéka, č. 20.

Seznam elektronických zdrojů

LORENZ, Otto, 1867. *Catalogue général de la librairie française*. Paris. 34 sv. Dostupné též z: <https://archive.org/details/cataloguegnr01lore/page/n7>

VOLF, Josef, 2007. In: *Databáze Slovník českých knihovníků* [online databáze]. [cit. 2018-11-15]. Dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000000060&local_base=SCK

TOBOLKA, Zdeněk Václav, 2008. In: *Databáze Slovník českých knihovníků* [online databáze]. [cit. 2018-11-15]. Dostupné z: https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000000282&local_base=SCK

Seznam příloh (obrázky)

Obrázek 1 - Adama život 1.....	32
Obrázek 2 - Adama Felixa Hrobský 1	34